

Grażyna Penkowska

Uniwersytet Gdański
ORCID: 0000-0001-9701-3649
<https://doi.org/10.26881/ndps.2023.49.12>

Weronika Wójcik

Uniwersytet Gdański
ORCID: 0000-0002-6402-3282
<https://doi.org/10.26881/ndps.2023.49.12>

Senior cyfrowo sprawny. O posługiwaniu się nowocześnieymi technologiami przez seniorów z niepełnosprawnością w ujęciu badań jakościowych

Znaczące wydłużenie ludzkiego życia w XXI wieku powoduje wzrost liczby seniorów we wszystkich krajach wysokorozwiniętych. W Polsce według danych opublikowanych przez Główny Urząd Statystyczny liczba seniorów na koniec 2021 r. osiągnęła 9,7 mln, odnotowując wzrost o 0,2% w stosunku do roku poprzedniego (Kamińska-Gawryluk 2022: 10). Według prognoz GUS w 2050 r. liczba osób starszych w Polsce przekroczy 30% populacji (Bakalarczyk, Kotecki 2023: 16). Współczesny senior po zakończeniu aktywności zawodowej nie zawsze ma dobre zabezpieczenie emerytalne i socjalne, ale obok ewentualnych niedostatków materialnych lub zdrowotnych w życiu seniorów pojawiają się często problemy wynikające z przemian współczesnego świata. Żyjemy w erze postępującej cyfryzacji wszystkich sfer życia człowieka. Dominacja technologii informacyjno-komunikacyjnych wywołuje różnorodne konsekwencje dla funkcjonowania ludzi starszych, o czym świadczy analiza dostępnej literatury dotyczącej przedmiotu (Garwol, Stebila 2021: 94–110). Ze względu na skalę zjawiska zainteresowanie tematyką jakości życia dzisiejszego seniora w zmieniającym się cyfrowym świecie stanowi jeden z ważniejszych społecznie i naukowo obszarów. Celem artykułu jest analiza funkcjonowania seniorów, szczególnie seniorów z niepełnosprawnościami, we współczesnej rzeczywistości cyfrowej. Autorki prowadzące projekt mają też nadzieję na wskazanie tych obszarów, które wymagają interwencji edukacyjnej.

Słowa kluczowe: senior, cyfrowa rzeczywistość, komunikacja

Digitally proficient senior. About the use of modern technologies by seniors with disabilities from the perspective of qualitative research

The significant extension of human life in the 21st century causes an increase in the number of seniors in all highly developed countries. In Poland, according to data published by the Central Statistical Office, the number of seniors at the end of 2021 reached 9.7 million people, recording an increase of 0.2% compared to the previous year (Kamińska-Gawryluk 2022: 10). According to Central Statistical Office forecasts, in 2050 the number of elderly people in Poland will exceed 30% of the population (Bakalarczyk, Kotecki 2023: 16). After retiring from work, a modern senior does not always have good pension and social security, but in addition to possible material or health deficiencies, seniors' lives often involve problems resulting from the changes in the modern world. We live in an era of progressive digitization of all spheres of human life. The domination of information and communication technologies has various consequences for the functioning of older people, as evidenced by the analysis of available literature on the subject (Garwol, Stebila 2021: 94–110). Due to the scale of the phenomenon, interest in the quality of life of today's seniors in the changing digital world is one of the most important social and scientific areas. The aim of the article is to analyze the functioning of seniors, especially seniors with disabilities, in the modern digital reality. The authors leading the project also hope to identify areas that require educational intervention.

Key words: senior, digital reality, communication

Wprowadzenie

Nie ma jednoznacznej definicji osoby, którą zwyczajowo nazywamy seniorem. Każdy stykający się z tą problematyką ma na myśli osoby wybrane w inny sposób, choć wymóg wieku bywa dominujący. Kryteria zaliczania do grona seniorów bywają różne i najczęściej należą do nich: wiek, stan zdrowia, uzyskanie wieku emerytalnego, zakończenie aktywności zawodowej itp. Zintensyfikowanie badań nad starością w latach 60 i 70 XX wieku zbiegło się z rozszerzeniem psychologii rozwojowej o badania dotyczące starości, do tego czasu koncentrowano się wyłącznie na rozwoju dzieci i młodzieży (Finogonow 2013: 93). Okres starości jest nazywany okresem późnej dorosłości, zaczyna się po 60 roku życia i wyróżnia się w nim trzy fazy: wczesnej starości, późnej starości i długowieczności (Finogonow 2013: 94).

Jeśli założymy, że osiągnięcie wieku emerytalnego może oznaczać także wejście w okres senioralny, to szybko stwierdzimy, że bycie emerytem nie musi oznaczać osoby starszej. W Polsce jest wielu emerytów, którzy nie ukończyli jeszcze czterdziestego roku życia. Tak wczesne przejście na emeryturę związane jest między innymi z przywilejami branżowymi. Policjanci (przepis ma obowiązywać do 2025 r.) mogą przechodzić na emeryturę po przepracowaniu 15 lat pracy w policji, a więc w wielu przypadkach emerytami zostają trzydziestoparolatki. Z całą pewnością trzydziestolatek nie powinien być nazwany seniorem, bo *senior* z łąci-

ny oznacza *starszy*. Senior to na pewno osoba z dużym doświadczeniem życiowym i zawodowym.

Do przybliżenia pojęcia *senior* nie w pełni stosuje się kryterium przejścia na emeryturę z jeszcze innego powodu. Obecni potencjalni emeryci coraz częściej wydłużają staż zawodowy, przesuwając datę zakończenia aktywności zawodowej po osiągnięciu ustalonego prawnie wieku emerytalnego. Niektórzy pracują nieprzerwanie jeszcze wiele lat po uzyskaniu uprawnień do emerytury, bo emerytura jest prawem, nie obowiązkiem pracownika. Część emerytów pobiera świadczenie emerytalne i podejmuje dodatkowo pracę. Jest to dosyć liczna grupa. W grudniu 2021 r. ponad 800 tys. emerytów świadczyło pracę w Polsce, a główne czynniki aktywności zawodowej emerytów to: stan zdrowia, kwalifikacje pracowników i sytuacja na rynku pracy (Leśniak 2023). Dobry stan zdrowia sprzyja odłożeniu terminu przejścia na emeryturę także z tego powodu, że każdy kolejny rok pracy ma wpływ na znaczące zwiększenie wysokości przyszłych świadczeń emerytalnych.

Ustalenie wieku senioralnego na 60 lat zastosowały także polskie koleje Intercity, które honorują seniorów zniżką na przejazdy w wysokości 30% od ceny normalnej biletu. Także Zakład Ubezpieczeń Społecznych w Polsce przyznaje legitymację emeryta wszystkim, którzy uzyskali uprawnienia emerytalne, nawet gdy pozostają w stosunku pracy. Reasumując można przyjąć, że senior to osoba w wieku co najmniej 60 lat, tym bardziej, że według Światowej Organizacji Zdrowia ukończenie 60 lat jest początkiem starości (Cyrklaff 2016: 200).

W poniższym tekście do określenia terminu „senior” zastosowano kryterium wieku i przyjęto, że senior to osoba w wieku 60+. Tak wyłoniona grupa wiekowa jest bardzo zróżnicowana, bo zupełnie inaczej funkcjonują sześćdziesięciolatkowie, a inaczej dziewięćdziesięciolatkowie, choć w wielu przypadkach to stan zdrowia determinuje aktywność. Wraz z wiekiem mogą pojawić się niesprawności utrudniające prawidłowe funkcjonowanie organizmu seniora. Dla Anny Gutowskiej „niesprawność” to: każda utrata sprawności lub nieprawidłowość w budowie czy funkcjonowaniu organizmu pod względem psychologicznym, psychofizycznym lub anatomicznym” (Gutowska 2015: 14).

Z upływem lat seniorom może pogarszać się m.in.: „wzrok, słuch, percepcja, pojawiają się problemy motoryczne, a nawet wtórny analfabetyzm” (Marcinkowski, Marcinkowski 2012: 28). Nowoczesne technologie asystujące, poprzez swoje rozwiązania systemowe i sprzętowe, są ukierunkowane na wyrównywanie ograniczeń ludzi starszych. Zastosowanie takich rozwiązań wymaga jednak od seniorów specyficznych umiejętności „używania danej technologii asystującej” (Szewczyk 2017: 87).

Aktywności seniorów w sieci

Do połowy XX wieku przejście na emeryturę traktowano jako wejście w „stan spoczynku”, czyli w fazę zasłużonego zaniechania wszelkich aktywności. Okazało się, że bierność fizyczna i emocjonalna skutkuje silnym stresem i wycofaniem się z życia społecznego seniorów. W latach 70. XX wieku uznano, że gwarancją łagodnego zakończenia kariery zawodowej jest edukacja w celu odnalezienia się emerytów w nowej roli. Edukacja ta ma za zadanie „...integrację ze społeczeństwem i partycypację społeczną” (Halicka, Halicki 2017).

Nierzadko postrzega się seniorów jako osoby wykluczone cyfrowo, zagubione we współczesnym cyfrowym świecie i nieporadne życiowo. Nie do końca jest to prawdziwy obraz, bo są seniorzy bardzo dobrze osadzeni we współczesnej cyfrowej rzeczywistości. Badacze zjawisk społecznych podkreślają wagę promowania idei edukacji medialnej poprzez wdrażane działań i projektów skierowanych do seniorów (Ogonowska 2013: 9). Edukacja ustawiczna jest obecnie utożsamiana z działaniami na rzecz e-integracji seniorów.

Jedną z pierwszych inicjatyw unijnych na rzecz e-integracji seniorów był przedstawiony w 2007 r. przez Komisję Europejską (KE) komunikat: „Komfortowe funkcjonowanie osób starszych w społeczeństwie informacyjnym. Inicjatywa i2010” (Ogonowska 2013: 41). Komisja Europejska jest organem Unii Europejskiej odpowiedzialnym za prawo unijne.

W 2020 r. Ministerstwo Cyfryzacji w Polsce rozpoczęło kampanię informacyjną nakierowaną na edukację seniorów w zakresie wiedzy o nowych technologiach pod hasłem „Seniorze – spotkajmy się w sieci”. Jednym z elementów kampanii było poszerzenie wiedzy seniorów o bezpiecznym korzystaniu z Internetu i mediów społecznościowych.

Jak ważne jest myślenie o godnym życiu starzejącego się społeczeństwa, świadczy proklamowanie przez WHO dekady 2020–2030 Dekadą Zdrowego Starzenia się (Orłowska, Błęszyńska 2020: 144).

Kompetencje cyfrowe seniorów są im współcześnie niezbędne, dzięki nim są niezależni i mogą wygodnie realizować różne zamierzenia online. Oto kilka przykładów aktywności seniorów w sieci (Jasiewicz i in. 2015: 11):

- Zakupy online – seniorzy mogą zamawiać produkty spożywcze, posiłki, leki, ubrania i inne artykuły bez konieczności wychodzenia z domu. Nie muszą się martwić o dojazd, nawet jeśli potrzebne artykuły są niedostępne w pobliżu miejsca zamieszkania seniora, albo ciężar lub gabaryty uniemożliwiają samodzielne dostarczenie ich przez seniora do domu. Zakupy przez Internet są zwykle tańsze i wygodniejsze.
- Transakcje bankowe – internet umożliwia dokonywanie opłat, sprawdzanie stanu konta, przekazywanie środków, czy inwestowanie.

- Rezerwowanie – seniorzy mogą umawiać wizyty u lekarzy, mają możliwość odbywania konsultacji lekarskich i zakupu leków w sieci, a także rezerwować bilety na imprezy kulturalne. Internet daje możliwość spersonalizowanego uczestniczenia w kulturze, oglądanie wystaw, filmów, muzeów itp.
- Komunikowanie się z rodziną i przyjaciółmi – dzięki platformom do komunikacji seniorzy mogą utrzymywać kontakt z rodziną i znajomymi. Jest to bezpieczny kontakt umożliwiający oglądanie twarzy bliskich w ich domach, nawet jeśli są oni oddaleni geograficznie. Zamieszczanie filmików i zdjęć w mediach społecznościowych jest wygodną formą komunikacji wizualnej, a korzystanie z poczty elektronicznej daje szansę na przesyłanie dużych plików.
- Załatwianie spraw urzędowych – internet umożliwia załatwianie zdalne wielu spraw urzędowych, emerytalnych, podatkowych itp.

Poza wymienionymi jest jeszcze wiele różnych aktywności, które senior może wykonywać za pośrednictwem Internetu, o których może się dowiedzieć dzięki różnym szkoleniom odbywającym się także zdalnie.

Utrudnienia w korzystaniu przez seniorów z nowoczesnych technologii

Cyfryzacja wielu sfer życia w Polsce jest dla seniorów dużym wyzwaniem z powodu szybkiego rozwoju nowoczesnych technologii. Zmiany sprzętu i oprogramowania niosą nie tylko ułatwienia, ale też stanowią istotną barierę poznawczą. Czasem uprzedzenia i lęki seniorów związane z nowoczesnymi technologiami wzmagają niechęć przed poznawaniem nowych obszarów cyfrowej rzeczywistości (Garwol, Stębila 2021: 95).

Nie zawsze seniorzy w swojej pracy zawodowej wykorzystywali komputery i internet. Czasem przejście na emeryturę miało miejsce wiele lat temu, gdy zaawansowanie technologiczne było znacznie mniejsze. W nowych smartfonach, tabletach i in. użytkownicy natykają się na nieznaną funkcję i możliwości. Współczesne smartfony są wielozadaniowe i nierzadko bardzo różną się od telefonów komórkowych starszych generacji. Najrzadziej podejmowaną aktywnością seniorów, zgodnie z danymi Głównego Urzędu Statystycznego, jest wykorzystanie przez nich nowoczesnych technologii (Pikuła 2020: 179). Jeśli seniorzy nie mieli wcześniej styczności ze współczesnymi telefonami i aplikacjami, to czasem bardzo trudno im sprawnie opanować ich obsługę. Dlatego stała edukacja seniorów jest niezbędna nie tylko jako zajęcie intelektualne, ale też bardzo praktyczne, służące ich niezależności i emancypacji (Pikuła 2020: 182).

Do utrudnień sprawnego korzystania z nowych telefonów komórkowych zaliczyć można także te, które wynikają z ograniczeń zdrowotnych, np. słaby

wzrok, niedosłuch, drżenie rąk, czy inne ograniczenia. Nie tylko niezrozumiwały język czy nietypowe polecenia, ale prozaiczne sprawy związane z małą czcionką na ekranie lub uruchamianiem dźwięków w telefonie może znacząco utrudniać korzystanie z tych urządzeń. Te i inne problemy związane z obsługą smartfonów rozwiązywane są poprzez coraz dostępniejszą edukację seniorów podejmowaną między innymi przez Centra Edukacji Senioralnych. W przewodnikach cyfrowych dla seniorów wiedza o nowych technologiach jest dostosowana do tej grupy wiekowej i zawiera aktualne informacje zaprezentowane w przystępny, często graficzny sposób (Klauze 2022: 5).

Niebagatelną barierą w korzystaniu przez seniorów z nowoczesnych technologii jest obawa o bezpieczeństwo w sieci. Część z obiegowo przekazywanych opinii o niebezpiecznych mediach jest wyolbrzymiona, ale pośród nich jest też wiele prawdziwych historii. Nawet studenci, którzy są znacznie lepiej przygotowani do życia w sieci, zauważają wiele niebezpieczeństw ze strony mediów, np.: cyberprzestępczość, kradzież danych osobowych, cyberprzemoc, wirusy komputerowe itp. (Penkowska 2023: 112–114). Seniorzy obawiają się o swoje pieniądze zgromadzone na kontach bankowych nawet wtedy, gdy nie dokonują przelewów bankowych, a niekiedy także, gdy nie korzystają z Internetu. Bezpieczeństwo w sieci jest ważne, a brak poczucia bezpieczeństwa stanowi istotny czynnik blokujący otwartość na szerokie korzystanie z nowoczesnych urządzeń i aplikacji komunikacyjnych. Seniorzy często potrzebują wsparcia technicznego, aby nauczyć się korzystać z nowych technologii. Brak takiego wsparcia może być dużą przeszkodą. Niektórzy seniorzy mogą być oporni na zmiany i niechętnie przyjmować nowe technologie, ponieważ są przywiązani do tradycyjnych metod komunikacji i rozrywki. Niektórzy po prostu nie widzą potrzeby korzystania z nowoczesnych technologii i nie są wystarczająco zmotywowani, aby się nauczyć ich obsługi. W takim przypadku wykluczenie cyfrowe staje się wykluczeniem społecznym, bo w znaczącym stopniu ogranicza funkcjonalne możliwości seniorów (Dampc 2018: 75).

Metodologia badań

Badania zostały przeprowadzone w lutym 2023 r. w Dziennym Domu Pomocy (DDP) „Senior-WIGOR” w Gdańsku przy ul. św. Barbary 3 w 15-osobowej grupie stałych bywalców z różnymi niepełnosprawnościami. Przedmiotem badania byli niepełnosprawni seniorzy z wybranego DDP w Gdańsku. Celem badania była próba zrozumienia w jaki sposób niepełnosprawni seniorzy korzystają z nowoczesnych mediów cyfrowych oraz próba określenia czynników wpływających na ich aktywność w cyfrowym świecie. Poprzez analizę doświadczeń, wszelkich obaw i preferencji związanych z wykorzystywaniem różnych mediów, ba-

danie ma na celu dostarczenie informacji wspierających rozwój skutecznych dla tej grupy odbiorców programów edukacyjnych. W rezultacie przeprowadzone badania mogą przyczynić się do zwiększenia aktywności cyfrowej seniorów, w tym seniorów z niepełnosprawnością, a także poprawy jakości ich życia we współczesnej erze cyfrowej.

Dla celów badawczych wyłoniono następujące problemy badawcze:

1. W jakim zakresie i w jakiej formie seniorzy korzystają z mediów cyfrowych?
2. Jakie czynniki kształtują decyzję seniorów o korzystaniu z określonego rodzaju nowoczesnych technologii?
3. Jakie są według seniorów główne wady i zalety związane z wykorzystywaniem współczesnych mediów cyfrowych?
4. Jakie są obawy lub lęki osób starszych związane z nowoczesnymi technologiami i jak wpływają one na ich aktywność cyfrową?

Zważając na fakt, iż seniorzy, a w szczególności osoby z niepełnosprawnością, są wymagającą grupą badawczą, zastosowano metodę wywiadu grupowego. Wybór tej techniki badawczej wynika z wielu aspektów. Po pierwsze, grupowy charakter sprzyja interakcji między uczestnikami, stymuluje ich wzajemnie do dzielenia się swoimi doświadczeniami, co sprawia, że dyskusja bezproblemowo rozwija się. Wywiad grupowy dla tej grupy badawczej daje możliwość przeprowadzenia jednej sesji rozmowy, co w związku z częstotliwością zachorowań seniorów, a także innych spraw uniemożliwiających ich obecność w domu seniora, jest bardziej praktyczne i ekonomiczne.

Sposób organizacji badań, tj. umieszczanie wypowiedzi konkretnych badanych w całości, bez kategoryzowania ich na konkretne cele badawcze wynika z lepiej przyswajanej w odbiorze przejrzystości badań i wypowiedzi seniorów w kontekście określonych problemów badawczych.

Grupie seniorów zadano pytania dotyczące samodzielności w wirtualnym świecie, mediatyzacji usług zdrowotnych, zaufania do mediów i przekazów medialnych, rozpoznawania fałszywych wiadomości, udziału w zajęciach dotyczących obsługi komputera i internetu oraz posiadania smartfonu i korzystania z mediów społecznościowych. Dotarcie do znajdujących się dość długo i dobrze grup seniorów nie było łatwe. Nie każdy chciał rozmawiać czy zabierać głos w dyskusji. Próby zapytania o cokolwiek czasami kończyły się fiaskiem: *Ale o co Pani chodzi? Co to za badania? Jestem zajęta. Powinna Pani mówić do ogółu, a nie tylko do mnie. Poza tym nikt nie słucha, każdy jest zajęty.*

Warto zaznaczyć, że wywiad był dużo wcześniej zaplanowany. Opiekunki poinformowały stałych bywalców domu seniora o wizycie gościa. Przedstawiły sylwetkę badacza i przybliżyły w prostych słowach zakres badań. Zdawałoby się, że ten zabieg przyczyni się do zmniejszenia oporu grupy, jednak mimo to pojawiły się jednostkowe przypadki, do których dotarcie okazało się niemożliwe.

Bywalcy dziennego domu seniora, jak w zasadzie większość funkcjonujących zbiorowisk, dzielili się na mniejsze grupy, co pozwalało na swobodniejszą rozmowę w bezpiecznej i komfortowej dla nich przestrzeni. Seniorzy okazywali sobie wsparcie, pomagali coś dopowiedzieć, przypominali zapomniane słowo czy wręcz sami stawiali sobie pytania i brnęli w dyskusję. Było to niecodzienne doświadczenie pokazujące siłę i poczucie wspólnoty. Na prośbę badanych użyte imiona, choć nie wszystkie, zostały zmienione dla zachowania większej anonimowości. Badani wyrazili także prośbę, by ich niepełnosprawności nie zostały wyartykułowane wprost przy wypowiedzi, szanując ich wolę, a także posługując się etyką badawczą, niepełnosprawności nie będą w żaden sposób zaznaczane, poza sytuacjami, kiedy sam badany o nich wspomina w wypowiedzi. Aby czytelnik miał jednak pełen ogłąd na grupę badawczą, wyróżnia się wśród badanych następujące niepełnosprawności: choroba Alzheimera, niedosłuch, dalekowzroczność, krótkowzroczność, problemy motoryczne związane z chodzeniem.

Pan Piotr

Wśród zebranych wywiadów dało się wyróżnić ważne dla rozstrzygnięcia problemów badawczych indywidualne wypowiedzi, które zawarto w tej pracy. Jedną z nich była wypowiedź Pana Piotra, który czynnie korzysta z internetu, jak żartobliwie określa „mam wszystkie media w domu, nawet sąsiadów”, nie posiada smartfonu, ale nie czuje też takiej potrzeby: „mam jeszcze zwykły telefon komórkowy, taki grat – klawiszowy”. Na otwarte pytanie dotyczące tego jak postrzega internet, czym dla niego jest, do czego mu służy, Pan Piotr odpowiada:

Odpowiem na to pytanie takim tekstem, czy wie Pani czym się różni bajka radziecka od rosyjskiej? Kiedyś to było tak, rosyjska bajka zaczynała się tak za górami, za lasami żył stary. Teraz się radziecka nazywa „jak donosi agencja TASS”...

Te bajki współczesne są inne po prostu. Uważam, że internet to jest po prostu najłatwiejszą drogą do posiadania wiedzy. Jeżeli w szkole podstawowej ludzie włączają sobie komórkę, żeby obliczyć 2+2 zamiast na palcach albo na liczydło (a to jest wyższa szkoła jazdy).

Internet jest bardzo dobry, tylko my jeszcze nie dorosliśmy do niego. Internet jest dobry w cywilizacjach wysokorozwiniętych, wysoko wykształconych. Natomiast jeżeli ja widzę w Afryce leżących pod palmą sprawdzających w internecie czym są lecące z drzewa banany, to utwierdzam się w przekonaniu, że ciągle potrzebujemy instrukcji obsługi.

To tak jak Amerykanie wymyślili coca-colę i żeby wiadomo było jak ją otwierać przygotowano odpowiednią instrukcję, zaplacili za nią więcej niż za sam napój. Ale trzeba było wiedzieć, że po to jest otwieracz, co z kolei doprowadziło do produkcji miliona otwieraczy.

Bardzo świadome i ciekawe spojrzenie Pana Piotra na internet zdaje się utwierdzać w przekonaniu, iż mimo wieku seniorzy są świadomi potrzeby zdo-

bywania i doskonalenia własnych umiejętności związanych z korzystaniem z internetu. W wypowiedzi Pana Piotra można dostrzec kilka ważnych z perspektywy tematu rozmowy i interesujących kwestii. Badany zdaje się postrzegać internet jako źródło zdobywania wiedzy w sposób szybki i łatwy. Użyta przez niego metafora porównania bajek wskazuje na zmiany zachodzące w sposobie zdobywania i przetwarzania informacji przez seniorów w sieci. Badany odnosi się także do niedostatecznej, a wręcz nieskutecznej edukacji, podając przykład korzystania przez młodzież z telefonu komórkowego dla prostych obliczeń matematycznych. Jego wypowiedź prezentuje perspektywę pewnego przekonania polegającego na pełnym wykorzystywaniu możliwości internetu przez kraje i cywilizacje wysoko rozwinięte. Ironia w wypowiedzi badanego dotycząca krajów afrykańskich uwiadacza problem globalnych nierówności w dostępie do technologii. To z kolei prowadzi do potrzeby tworzenia wszelakich instrukcji (przykład Afryki i coca-coli) zarówno dla potrzeb cywilizacji, gdzie korzystanie z sieci nie jest powszechne, jak i miejsc, gdzie, choć wykorzystuje się nowoczesne technologie, to wymagają one czasem dodatkowego przystosowania.

Pani Władzia

Internet otwiera nam świat, to najważniejsza rzecz jaka jest. Bez internetu człowiek jest, jak oglupiały. Nie może dogonić innych ludzi. Jak chodziłam na zajęcia w Sopocie w domu seniora, to tam bardzo się starali, żebyśmy się nauczyli nowoczesnych technologii. Nauka nie przychodziła ciężko.

Znam internet na tyle, że wiem czego unikać, jak nie dać się oszukać. Nigdy nikt na nic mnie nie naciągnie. Samodzielnie poruszam się w internecie – mąż dokonuje opłat internetowych, jedną córkę mam w Szwajcarii i właśnie dzięki mediom mogę utrzymywać z nią kontakt. Właściwie to jedyne źródło naszego kontaktu, bo nie może zostawić pracy i wrócić do Polski.

Myszę, że dla ludzi, którzy są bardzo zapracowani, zaganiani, zalatani muszą korzystać z internetu, bo nie mają czasu na przykład na bieganie między lekarzami po recepty czy skierowania. Dla mnie internet to okno na świat i uważam, że seniorom ten świat może otwierać, jeśli tylko chce.

Posiadam konto w mediach społecznościowych. Cały czas, kiedy potrzebuję mam kontakt z moimi najbliższymi.

Zagrożenia internetu dla starszych ludzi, bo nie wiedzą, że takie a nie inne zagrożenia istnieją. Przyjdzie obcy człowiek do domu i starsi ludzie otwierają mu drzwi na całą szerokość, nie dopytują kim jest i po przyszedł. Tak naprawdę to zaufanie mamy do najbliższych nam ludzi.

Słucham radia, oglądam telewizję, czytam gazety – zawsze weryfikuje informacje. W ciemno nie ufam. Zadzwonię do koleżanki i zapytam, czy zgadza się z tym co gdzieś napisano czy powiedziano. Jestem dociekliwa. W obecnych czasach nie ma innego miejsca.

W wypowiedzi Pani Władzi czuć wyraźny optymizm związany z korzystaniem z nowoczesnych technologii. Badana wielokrotnie podkreśla, że internet dla niej stanowi kluczowe narzędzie otwierające świat i możliwości, chociażby utrzymywania kontaktu z bliskimi przebywającymi za granicą. Pani Władzia jest bardzo samodzielna w korzystaniu z internetu, podkreślając, że zna go wystarczająco dobrze, aby uniknąć różnych niebezpieczeństw. Z pewnością ma to związek z pobytem badanej w innym domu opieki, gdzie – jak sama określa – starano się edukować seniorów w kwestii korzystania z nowoczesnych technologii. Zdaniem badanej zapewnienie odpowiednich warunków i wsparcia jest wystarczające, by seniorzy opanowali podstawy dotyczące korzystania z komputera i sieci. Pani Władzia mimo swojego wieku i stanu zdrowia (choroba Alzheimerera) jest bardzo świadoma zagrożeń wynikających nie tylko z korzystania z internetu, ale również innych niebezpieczeństw związanych, chociażby z samotnym przebywaniem w domu i otwieraniem drzwi nieznanym. W dodatku posiada umiejętności krytycznego myślenia i weryfikuje docierające do niej informacje. Badana jest, jak sama określa, dociekliwa i stara się sprawdzać wiadomości korzystając z sieci, jak i tradycyjnych źródeł przekazu, takich jak prasa, radio czy telewizja.

Pani Wiesia

Korzystałam wcześniej, parę lat temu – mieszkalam w innym mieście, więc niektóre rzeczy media pomagały mi załatwić. Obecnie raczej nie korzystam, jak coś potrzebuję to mam internet w komórce. Znalazłam się w innym środowisku i w sumie bardzo pomagają mi córki, zaprowadzą do lekarza, na zakupy, załatwią opłaty za mnie.

Nie mam potrzeby sama korzystania z sieci, przez co po prostu oddaliłam się od niej.

Nie czuję się wykluczona cyfrowo, jestem na bieżąco w różnych wiadomościach.

Bardzo często spotykały mnie niechciane wiadomości i telefony. W tej chwili pozbyłam się nękających telefonów, obecnie nie odbieram i kasuję, jeśli nie znam numeru. Moje zaufanie do mediów jest połowiczne. Oglądam czy czytam wiadomości w trzech różnych źródłach i dopiero wyciągam wnioski. Ale powiem szczerze, w tej chwili coraz mniej mnie to interesuje mam na myśli polityczne sprawy. Wiadomości lokalne czy dotyczące miasta ciekawią mnie. A jak czegoś nie wiem to pytam.

Dzięki mediom bardzo łatwo mi skontaktować się z rodziną, bliskimi, nie muszę wychodzić z domu, wystarczy zadzwonić do odpowiedniego miejsca np. do lekarza i można coś załatwić.

Ja jestem człowiekiem trochę wycofującym się z technologii. W zasadzie w tej chwili wystarczy mi telefon z dostępem do internetu.

Pani Wiesia na początku swojej wypowiedzi zaznacza, że sposób korzystania przez nią z internetu uległ zmianie na skutek zmiany otoczenia. Jej samodzielność wykorzystywania nowoczesnych technologii w życiu codziennym ustąpiła miej-

sca dla wsparcia ze strony córek. Wypowiedź badanej w jakimś stopniu odzwierciedla zmiany w życiu człowieka, który przechodzi na kolejny etap, w którym rodzina i bliscy odgrywają kluczową rolę. Warto w tym kontekście zwrócić również uwagę na wsparcie ze strony najbliższych jako czynnik determinujący korzystanie przez seniorów z sieci. Pani Wiesia jest świadoma różnych niebezpieczeństw wynikających z korzystania z internetu i nie tylko. W rozmowie porusza wątek nękających ją telefonów z różnymi reklamami. Jej decyzja o nienawiązaniu rozmowy i kontaktu z nieznanymi numerami odgrywa w tym przypadku pewną formę ochrony. Badana w kwestii zaufania do różnego rodzaju mediów podkreśla swoje krytyczne podejście do przekazów medialnych. Interesują ją głównie wiadomości lokalne, najprawdopodobniej dlatego, że są one związane bezpośrednio z jej otoczeniem. Ważnym aspektem korzystania z nowoczesnych technologii dla badanej jest możliwość utrzymywania kontaktu z bliskimi bez przymusu wychodzenia z domu. Choć jak sama zaznacza – wycofuje się z technologii – telefon z dostępem do internetu odpowiada jej potrzebom. Takie świadome podejście do rezygnowania z pewne części życia społecznego może wynikać z wygody, preferencji i poczucia bezpieczeństwa w obszarze, który jest bardziej zrozumiały dla badanej i prostszy w użyciu.

Pani Ania

Nie mam z internetem nic wspólnego i nie chce mieć. Z powodu mojej wady wzroku nie mogę z niego korzystać.

Dopóki jestem w dobrej formie, to wiadomo, że te informacje, które gdzieś tam krążą to jestem w stanie nad nimi zapanować. Ale jak będę w gorszej formie, a już kilka razy byłam, w związku z tym, wie Pani, nie wiem, jak zareaguje. Mam telefon taki byle jaki – zwykły najzwyklejszy (red. pokazuje zwykły telefon komórkowy). I teraz tak, gdy na przykład ktoś do mnie zadzwoni, a wiem, że jest to telefon nieznaną to, jeżeli nie odbiorę od razu to ja nie oddzwaniam. Bo ja zawsze mówię, że jak kocha to zadzwoni jeszcze raz. Śmiech.

Kiedy dostaję jakieś telefonowe reklamy lub naciągaczy, to ja krótko załatwiam. Pytam skąd mają mój numer telefonu i sprawa załatwiona. Dopóki jestem w dobrej formie radzę sobie z tym. Nie wiem, jak będzie wtedy, gdy będę w złej formie – w związku z tym żadnego internetu. Z powodu mojej wady wzroku muszę nosić dwie pary okularów. Wszystko zatem realizuje stacjonarnie i jestem przeciwna tej cyfryzacji. Broń Cię Panie Boże żadne e-skierowania, e-recepty, przecież jak idę do lekarza muszę dostać receptę do ręki, żeby wiedzieć co tam jest napisane.

Nie korzystam i nie będę korzystać z internetu. Powiem Pani, dlaczego. Ja jestem autentyczny singiel z wyboru, nie mam własnych dzieci, ale mam szóstkę chrześniaków. Jestem najstarsza z rodziny, szybko przeszłam na emeryturę, więc tymi dziećmi się opiekowałam i w tej chwili nadal utrzymuje kontakt z tymi dziećmi i czasami się nimi zajmuję.

Stawiam sprawę jasno, internet mnie nie interesuje.

W wypowiedzi Pani Ani odczuwa się wyraźnie obawy dotyczące stanu jej zdrowia, który w jakimś stopniu przekłada się na jej decyzję o niekorzystaniu z internetu. Strach przed utratą kontroli i niemożliwością zapanowania nad tym co dzieje się dookoła są dla badanej determinujące w kwestii wykorzystywania nowoczesnych technologii. Pewnie dlatego Pani Ania posiada zwykły telefon komórkowy, pozwalający jej na wykonywanie prostych i podstawowych funkcji komunikacyjnych. Jej preferencje są odzwierciedleniem jej potrzeb, które w swojej formie są prostsze i bardziej zrozumiałe. Ciekawym wątkiem rozmowy, także odwołującym się do emocji lęku i strachu, jest kwestia cyfryzacji usług medycznych. Badana z oburzeniem odnosi się do elektronicznych form wystawiania recept, podkreślając swoją potrzebę posiadania fizycznego odpowiednika, co może wiązać się ze strachem dotyczącym utraty kontroli nad własnym zdrowiem. Zdaje się, że dla Pani Ani – singielki z wyboru – kontakt z bliskimi, angażowanie się w ich życie, budowanie z nimi relacji stanowią ważniejsze elementy jej życia niż korzystanie z sieci.

Pani Renata

Tak, komunikuje się za pomocą mediów, mam Whats Up, Messenger głównie do kontaktu z bliskimi. Troszeczkę wnuczek pomógł mi to ogarnąć, ale resztę nauczyłam się sama.

Na początku trochę się bałam. Miałam zwykły telefon komórkowy, ale syn mnie namówił na smartfon. I teraz pomógł mi założyć Facebooka oraz Whats Up i teraz z tego korzystam. Tylko wie Pani, pod jednym względem to jest bardzo dobre dlatego, że człowiek może porozumieć się ze wszystkimi, no i wiedzieć co się dzieje na całym świecie. A z drugiej strony jest złe, bo w sieci grasuje bardzo dużo naciągaczy. I jeszcze coś co mi się nie podoba, to gdy przychodzi do kogoś to wszyscy siedzą w telefonach zamiast rozmawiać i spędzać ze sobą czas.

Jeśli chodzi o pokolenie naszych wnuków i prawnuków to szczerze nie wiem czy oni się czegoś w życiu nauczą, bo wszystko – chociaż ja też to robię – bo jak czegoś nie wiem to bach bach sprawdzam w internecie i już wiem - ale oni nie będą umieli pomnożyć dwa razy dwa w pamięci, tak jak mówił to Piotrek. Dodawanie, mnożenie, liczenie oni nie będą tego umieli, bo ciągle korzystają ze smartfonów. I to jest najgorsze dla mnie. Technika idzie do przodu, wszystko idzie do przodu – pod jednym względem to jest super, a pod drugim względem jest to niedobre. Bo pozwolili dzieciom na zdalne uczenie, co to jest zdalne uczenie?! Czego się ten dzieciak ma nauczyć przez zdalne uczenie? Jeśli on jest tam zajęty czymś innym, tutaj Pani mówi a on i tak tego nie słyszy, bo jest zajęty czymś innym. Włączy sobie lekcje, pani myśli, że on siedzi i słucha przed komputerem a on tam myślami jest zupełnie gdzie indziej.

Wracając do internetu, to jestem w stanie rozpoznać fałszywą wiadomość, nie daje się naciągaczom.

W kwestii cyfryzacji usług. Mhmm...Teleporada przez telefon to nie jest żadna lekarska porada, ponieważ jak ja idę do lekarza i mówię wprost co mnie boli, co mi dolega. Przez telefon mnie nikt

nie zbada. Jedynie może mi tabletki przepisać na receptę. E-recepty są jeszcze okej, bo jeśli na przykład chce tylko tabletki to wypisze mi w systemie receptę i idę sobie kupić.

Zakupów online nie robię, bo to różnie to bywa. Wolę iść do sklepu, pomacać, wiedzieć co to za tkanina, z czego to jest zrobione, a nie kupować z obrazka. Umien zapłacić przez internet czy to za rachunki, czy zrobić zakupy, ale po prostu nie chcę tego robić.

Świat idzie na przód i świat się rozwija. Media społecznościowe są tego przykładem, są dobre, z zastrzeżeniem, że tylko dla ludzi, którzy po prostu na tym się znają i potrafią się tym posługiwać.

Czy ja mam zaufanie do mediów? Mhmmmm... Mam swoje zdanie, to na pewno, niezależnie czy coś popieram, czy też nie. Jestem z tego pokolenia, które samodzielnie myśli i nie wierzy w ślepo to, co mówią inni.

Pani Renata jest dobrym przykładem, jak pokonanie pewnych lęków i obaw może przynieść wymierne korzyści. Badana z pomocą swoich bliskich zdobyła umiejętności obsługi różnych aplikacji, w tym mediów społecznościowych, dzięki czemu zyskała możliwość nie tylko kontaktowania się z różnymi osobami, ale także możliwość docierania do informacji z całego świata. Pani Renata w swojej wypowiedzi zwraca szczególną uwagę na wpływ internetu na relacje międzyludzkie oraz na edukację młodszych pokoleń. Zauważa, że internet, mimo iż daje wiele możliwości, to także ogranicza i uzależnia. Efektem tego są spotkania, podczas których większość zanurzona jest w cyfrowym świecie, zamiast być tu i teraz. Badana wyraża swoje obawy także względem edukacji realizowanej za pomocą i z wykorzystaniem nowoczesnych technologii. Na przykładzie historii swojego wnuka podkreśla swoje niezrozumienie i niezadowolenie taką formą kształcenia, uważając, że jest ona bezskuteczna. W dodatku zwraca uwagę na ważny aspekt dotyczący utraty przez osoby młode podstawowych umiejętności, gdyż są one obecnie wykonywane za pomocą technologii. Podejście Pani Renaty do mediów jest bardzo świadome, oparte na umiejętności krytycznego myślenia i chęci utrzymania swojej niezależności względem nowoczesnych technologii. Potrafi korzystać z różnych internetowych usług, takich jak zakupy online czy teleporada, mimo to preferuje tradycyjne rozwiązania. Badana ceni sobie swoją medialną niezależność, podkreśla, że jej pokolenie zostało tak wychowane, aby nie wierzyć „na ślepo” temu, co mówią przekazy medialne. Ciekawe i pełne podziwu jest podejście Pani Renaty do social mediów. Badana wyraźnie podkreśla potrzebę wiedzy i umiejętności w korzystaniu z tego typu narzędzi cyfrowych.

Pani Stasia

Nie korzystam z internetu. Nie jestem nim po prostu zainteresowana. Posiadam telefon komórkowy i z niego korzystam do rozmów z lekarzem czy z bliskimi. Już 60 lat chodzę do tej samej przychodni także nie ma problemu z e-receptami.

Słucham radia, oglądam cztery ulubione programy w telewizji. Staram się myśleć, analizować w co wierzyć, a w co nie.

Nie mam żadnych lęków wobec mediów. Jedyne co, to ostatnio dostałam telefon, że coś się stało w moim bloku i że ktoś ma przyjechać to naprawić. Chcieli moje dane, ale powiedziałam im, że syn przejdzie i to załatwi. Kiedy syn przyjechał i tam zadzwonił okazało się, że to oszustwo. Syn zadzwonił na policję. Więc nikomu obcemu drzwi nie otwieram, nie ufam obcym telefonom i już nie odbieram.

Pani Stasia umiejętnie dostosowuje technologię do własnych potrzeb, np. komunikacji z rodziną czy załatwianiu spraw medycznych. Choć nie korzysta z internetu i nie jest zainteresowana formą cyfrowego życia, potrafi dostosować się do trybu załatwiania pewnych usług za pośrednictwem mediów. W codziennym życiu badana preferuje tradycyjne media, takie jak radio czy telewizja, co z pewnością stanowi dla niej bardziej zrozumiałą formę przekazu konkretnych informacji. Pani Stasia bardzo sceptycznie podchodzi do przekazów medialnych, stara się samodzielnie przetwarzać i analizować zdobyte informacje. Mimo że badana nie wyraża wprost lęków związanych z mediami, to wyznacza pewne granice bezpieczeństwa. W rozmowie opowiada o swoim doświadczeniu z oszustwem telefonicznym, do którego dzięki swojej ostrożności nie doszło do skutku. To wydarzenie sprawiło, że badana jeszcze bardziej stara się zabezpieczyć przed różnymi niebezpieczeństwami, np. nie otwiera nikomu nieznanemu drzwi, nie odbiera obcych telefonów, nie udostępnia żadnych swoich danych.

Wnioski

Na podstawie wyżej przedstawionych wypowiedzi badanych i jej analizy można wyciągnąć pewne wnioski, odpowiadając na postawione problemy badawcze. W kwestii zakresu i form korzystania z mediów przez seniorów można stwierdzić, iż grupa badawcza bardzo różnorodnie korzysta z technologii. Jedni wolą tradycyjne telefony komórkowe umożliwiające im głównie kontakt z bliskimi, inni sięgają po bardziej zaawansowane narzędzia, takie jak smartfony i dostępne na nich aplikacje. Wykorzystywanie mediów przez seniorów spełnia zazwyczaj podstawowe funkcje, jak np. utrzymywanie więzi rodzinnych czy dostęp do różnych informacji. Badani są na różnym poziomie zaawansowania w korzystaniu z nowoczesnych technologii. Niektórzy samodzielnie potrafią posługiwać mediami, wydają być się aktywnymi użytkownikami technologii, podczas gdy inni wskazują na ograniczenia wynikające w wielu przypadkach z niepełnosprawności, lęki lub ostrożność w korzystaniu ze współczesnych środków przekazów.

Czynnikami kształtującymi decyzję seniorów o korzystaniu z określonego rodzaju mediów są zazwyczaj umiejętności i zdrowie. Zdolność do nauki i motywacja w postaci utrzymywania kontaktu z rodziną czy bliskimi mogą jednak pozytywnie wpływać na te ograniczenia. Wiele osób w wywiadach podkreśla, że to właśnie wsparcie najbliższych, w szczególności młodszych osób w rodzinie, pomaga im zrozumieć i nauczyć się korzystać z nowoczesnych technologii. Na decyzję seniorów o korzystaniu z określonego rodzaju mediów wpływają także indywidualne preferencje, niepełnosprawność, odnoszące się do potrzeb czy wieloletnich przyzwyczajeń.

Zdaniem badanych główne zalety związane z wykorzystywaniem współczesnych mediów odnoszą się do łatwego dostępu do informacji, komunikacji z bliskimi i możliwością zdobywania różnorodnej wiedzy. Seniorzy podkreślają, że internet pozwala im na dotarcie do informacji o ludziach i o świecie, niezależnie od miejsca ich pobytu. Do głównych wad zaliczają liczną obecność oszustw i naciągaczy w internecie oraz wyrażają duży sceptycyzm wobec technologii wykorzystywanej jako pomoc w edukacji. Podkreślają, że takie rozumienie i wykorzystywanie technologii nie tylko wpływa na ich zaufanie do mediów, ale także zmienia ich perspektywę na oblicze współczesnej edukacji, która ich zdaniem jest nieefektywna. Obawy i lęki związane z wykorzystywaniem mediów przez grupę seniorów głównie dotyczą strachu przed utratą kontroli, wpływu na relacje społeczne oraz kwestii bezpieczeństwa. Osoby starsze boją się, że utracą możliwość weryfikacji docierających do nich wiadomości, szczególnie w momencie pogorszenia się ich stanu zdrowotnego. Seniorzy wyrażają swoje obawy także wobec licznych prób wyłudzenia za pośrednictwem internetu bądź telefonu komórkowego. Zwracają uwagę również na aspekt negatywnego wpływu technologii na relacje społeczne, szczególnie w kontekście spotkań rodzinnych, w których osoby dookoła są zanurzone w cyfrowym świecie.

Bibliografia

- Bakalarczyk R., Kotecki L. (2023), *Seniorzy niewidzialni obecni? Starzejące się społeczeństwo – prognozy, wyzwania, możliwości*, Caritas Polska, Warszawa.
- Cyrklaff M. (2016), *Wykluczenie cyfrowe osób w wieku 50+*. Sygnalizacja problemu [w:] W. Gierańczyk (red.), *Starzenie się ludności jako wyzwanie XXI wieku. Ujęcie interdyscyplinarne*, Wyższa Szkoła Bankowa w Toruniu.
- Dampc M.G. (2018), *Seniorzy w cyfrowym świecie* [w:] M. Halicka, J. Szymanowska, K. Winięcka (red.), *Starość i starzenie się w ujęciu interdyscyplinarnym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, 73–83.
- Finogenow M. (2013), *Rozwój w okresie późnej dorosłości – szanse i zagrożenia*, *Acta Universitatis Lodzianis, Folia Oeconomica*, 297: 93–104.

- Garwol K, Stebila J. (2021), *Seniorzy „niewykluczeni” cyfrowo*, *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, 66 (2): 94-110.
- Gutowska A. (2015), *(Nie)pełnosprawna starość – przyczyny, uwarunkowania, wsparcie*, *Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej*, 8.
- Halicka M., Halicki J. (2017), *Starzenie się i starość w praktyce edukacyjnej – wybrane aspekty*, *Pedagogika Społeczna*, 2(64).
- Jasiewicz J. (2015), *Ramowy katalog kompetencji cyfrowych*, Centrum Cyfrowe Projekt: Polska, Warszawa.
- Kamińska-Gawryluk E. (red.) (2022), *Sytuacja osób starszych w Polsce w 2021 roku*, Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Białymstoku.
- Kampania społeczna „Seniorze-spotkajmy się w sieci”*, <https://www.gov.pl/web/seniorze-spotkajmy-sie-w-sieci> [dostęp: 20.04.2023].
- Klauze M. (2022), *Smartfon dla seniorki i seniora. Poznański przewodnik cyfrowy*, Centrum Inicjatyw Senioralnych w Poznaniu.
- Leśniak G. (2023), *Rośnie liczba pracujących emerytów, o ile zdrowie pozwala*, <https://www.prawo.pl/kadry/ilu-emerytow-zyje-tylko-z-emerytury-a-ilu-pracuje,519890.html> [dostęp: 18.02.2023].
- Marcinkowski A., Marcinkowski P. (2012), *WCAG 2.0. Podręcznik dobrych praktyk*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Ogonowska A. (2013), *Współczesna edukacja medialna: teoria i rzeczywistość*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków.
- Orłowska M., Błęszyńska K. (2020), *Edukacja a kompetencje cyfrowe seniora*, *Kultura – Społeczeństwo – Edukacja*, 2(18).
- Penkowska G. (2023), *(Nie)groźne media*, *Pedagogika Katolicka*, 33a: 105–113.
- Pikuła N. (2020), *Edukacja seniorów do użytkowania nowych technologii. Nowe wyzwania dla polityki społecznej*, *Edukacja Ustawiczna Dorosłych*, 4: 177–188.
- Szewczyk A. (2017), *Seniorzy i osoby niepełnosprawne w społeczeństwie informacyjnym. Udogodnienia programowe i sprzętowe*, *Studia Informatica Pomerania*, 4(46): 87–109.